

Stockholm den 5 april 2016

Svea hovrätt
Avdelning 2

svea.avd2@dom.se

Vår ref:
8112/L

Mål nr Ö 1999-16, Maired Maguire m. fl. ./ Marcus Storch m. fl., angående skadestånd enligt stiftelselagen, nu fråga om talerätt

I egenskap av ombud för Maired Maguire m.fl. får vi härmed framställa följande

YRKANDEN

Att hovrätten beviljar prövningstillstånd.

Att hovrätten upphäver tingsrättens avvisningsbeslut och återförvisar målet till tingsrätten för utfärdande av stämning.

GRUNDER

Käranden har talerätt.

Det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till. Det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt. Det föreligger synnerliga skäl för att hovrätten ska pröva överklagandet.

BAKGRUND

Enligt 5 kap. 1 § stiftelselagen gäller att en styrelseledamot eller förvaltare som vid fullgörandet av sitt uppdrag uppsåtligen eller av oaktsamhet orsakar skada för stiftelsen ska ersätta skadan. Detsamma gäller när skadan tillfogas någon annan genom åsidosättande av föreskrifterna i stiftelseförordnandet, stiftelselagen eller årsredovisningslagen. Enligt 5 kap. 4 § 1 st. 3 p. stiftelselagen kan talan om skadestånd till stiftelsen enligt 1 § samma kapitel väckas av den som enligt stiftelsens ändamål kan komma att få förmån av stiftelsen. Tingsrätten har som grund för sitt beslut uttryckt inställningen att när destinatärskretsen inte är *mer bestämd* än vad som är fallet beträffande Alfred Nobels ändamålsförordnande går det inte att tala om att någon viss person eller organisation kan komma att få förmån av stiftelsen. Enligt tingsrättens mening har därför ingen av kärandena talerätt. Tingsrätten gör således en restriktiv tolkning av bestämmelsens ordalydelse.

HJALMAR KARLGREN OCH TIDIGARE GÄLLANDE TILLSYNSLAG

Tingsrätten hänvisar till Hjalmar Karlgren, *Ändamålsbestämmelse och Stiftelse*, Lund 1951, sid. 52 ff. till stöd för sin motivering. Nu gällande stiftelselag antogs år 1994, således 43 år efter Karlgrens bok publicerades. År 1951 hade Sverige ingen allmän lagstiftning om stiftelser. Överväganden i början på förra seklet om en allmän lagreglering avseende stiftelser mynnade ut i slutsatsen att det endast skulle införas offentlig tillsyn över *vissa* stiftelser. Bestämmelser om denna tillsyn togs in i lag (1929:116) om tillsyn över stiftelser (tillsynslagen). Tillsynslagen, som gällde vid tiden för publiceringen av Karlgrens bok, omfattade endast 23 paragrafer och är således mycket begränsad i jämförelse med nu gällande stiftelselag.

Enligt 6 § tillsynslagen gällde att styrelseledamöter, som genom att överträda lagen eller de för stiftelsen gällande föreskrifter eller eljest uppsåtligt eller av vårdslöshet tillskynda stiftelsen skada, svare för skadan, en för alla och alla för en. Enligt 7 § tillsynslagen gällde att om styrelse eller ledamot av styrelse gör sig skyldig till missvård av stiftelsens angelägenheter, äger domstol, med iakttagande, där så ske kan, av de föreskrifter stiftaren må hava meddelat angående utseende av styrelse, att för den tid och i den omfattning, omständigheterna påkalla, förordna om annan förvaltning av stiftelsen. Enligt 18 § tillsynslagen gällde att om utförande av talan, vartill enligt 6 eller 7 § fog må förefinnas, äge Konungens befallningshavande förordna, ändå att anmälan av sakägare icke gjorts. Det fanns ingen explicit bestämmelse i tillsynslagen som gav en person, som enligt stiftelsens ändamål kunde komma att få förmån av stiftelsen, talerätt gentemot en enskild styrelseledamot som orsakat stiftelsen skada.

Karlgregn redogör i den av tingsrätten åberopade skriften för sin uppfattning om en presumtiv destinatärs talerätt i det aktuella avseende, i förhållande till då gällande lagstiftning. Karlgregns anför bland annat följande (a.a. sid. 51):

”...i stiftelsebegreppet icke utan vidare bör inläggas krav på frånvaro av rättsligt inflytande för destinatärer. Det enda det kommer an på är, att garantier finns för att stiftelseegendomen icke används till destinatärernas enskilda fördel, stiftelseändamålets förfång, eller överhuvud för med detsamma oförenliga syften.”

Avseende rätten för en presumtiv destinatär att föra talan mot styrelseledamöter enligt 6 § tillsynslagen anför Karlgregn följande (a.a. sid. 52-53):

”Huruvida nämnda talerätt kan medgivas enskild destinatär är dock för den gällande rättens del icke fullt klart.

[...]

Emellertid åberopade departementschefen beträffande 7 § den av 1903 års förenings- och stiftelsekommitté, från vars förslag bestämmelsen härrör, anförda motiveringen, enligt vilken sakägare förklarades vara befogad att vid domstol föra talan om anordnande av annan förvaltning för stiftelsen (NJA II 1929 s. 281, kommittén s. 113). Motsvarande ansågs då säkerligen gälla även beträffande rätten att vid domstol framställa skadeståndsanspråk jämlikt 6 § stiftelselagen [tillsynslagen, undertecknads kommentar]. Stiftelsens intressen gentemot försumliga styrelseledamöter kunna sålunda, om man får rätta sig efter denna fingervisning, iakttagas icke blott, under givna betingelser, av ett det allmännas organ utan

även av varje enskild sakägare (den saken kan anses angå). Vad menas emellertid härmed? Detta spørsmål har lagstiftaren förmodligen velat hålla öppet för att bereda domstolarna erforderlig rörelsefrihet. Sannolikt utgick man från att de enskilda destinatärerna efter omständigheterna kunna vara sakägare. Det förefaller ock mycket rimligt att principiellt godta en talerätt av förevarande art, i all synnerhet om som antytts kravet på bestämdhet beträffande destinatärernas person klart upprätthålles.”

Karlgren förespråkade således år 1951 en principiell rätt för presumtiva destinatärer att föra skadeståndstalan gentemot enskilda styrelseledamöter som varit försumliga, trots att det vid den tiden saknades en uttrycklig bestämmelse som gav en presumtiv destinatär en sådan talerätt. Karlgren uttrycker att en sådan talerätt i all synnerhet förefaller mycket rimlig om bestämdhet beträffande destinatärernas person klart upprätthålles. Karlgren uttrycker emellertid ingenting om att talerätten *måste* begränsas till en mer bestämd destinatärskrets. Karlgrens skrift får förstås så som att han är öppen för att även en vidare krets destinatärer skulle kunna ha talerätt.

Karlgren var i åberopad skrift, som många gånger annars, före sin tid. Han förespråkade i aktuellt fall en extensiv tolkning av då gällande bestämmelse och en talerätt för subjekt som inte tillerkänts detta i författning. Karlgrens skrift ger, mot bakgrund av det anförda, överhuvudtaget inte något stöd för tingsrättens inställning, att tillämpning av bestämmelserna om talerätt i nu gällande stiftelselag ska tillämpas restriktivt.

Hjalmar Karlgren, *Ändamålsbestämmelse och Stiftelse*, Lund 1951, sid. 51-53, bifogas i bilaga 1.

NU GÄLLANDE STIFTELSELAG

Förarbete

Som tingsrätten mycket riktigt anför kommenteras 5 kap. 4 § 3 p. i förarbetena till stiftelselagen endast på det sättet att en person som objektivt sett omfattas av den av stiftaren bestämda destinatärskretsen har rätt att väcka sådan talan som avses i paragrafen och att bestämmelsen torde få störst betydelse i fall då destinatärskretsen är starkt begränsad (prop. 1993/94 sid. 173). Uttrycket ”bestämda” syftar här inte till att göra någon skillnad på en bestämd eller obestämd destinatärskrets, utan syftar till att det är just stiftaren som har bestämt destinatärskretsen och ingen annan. Prövningen av om den som har väckt talan om skadestånd omfattas av destinatärskretsen eller inte ska ske efter en objektiv måttstock. Det innebär att stiftelsestyrelsens egen tolkning av vem eller vilka som kan omfattas av destinatärskretsen inte äger vitsord. Det är domstolen som har att bedöma frågan om talerätt, med utgångspunkt i de omständigheter och bevis som presenteras av parterna i processen. Att bestämmelsen om talerätt sannolikt har störst betydelse då destinatärskretsen är starkt begränsad torde vara korrekt. Det finns flera skäl för detta. Bland annat gäller speciella rättegångskostnadsregler i fall då någon väcker tala om skadestånd enligt 5 kap. 4 § tredje stycket stiftelselagen. Vid bifall är kärande endast är garanterad att få sina egna rättegångskostnader ersatta. Syftet med dessa bestämmelser är att begränsa benägenheten att väcka talan i de fall destinatärskretsen är obestämd, såsom i det nu aktuella. Frågan faller emellertid utanför saken för detta överklagande.

Så som tingsrättens beslutsmotivering får förstås kan ingen närmare ledning, enligt tingsrättens uppfattning, hämtas från uttalandena i propositionen. De aktuella uttalandena är

emellertid av vikt för nu förevarande fråga så till vida att det framgår av uttalandet att det uppmärksammats att en person, som ingår i en destinatärskrets som inte är starkt begränsad, kan ha ett intresse av att hålla en enskild styrelseledamot ansvarig, det torde bara inte höra till vanligheterna. Likväl uttrycks inte någonstans i propositionen, vilket är synnerligen viktigt att notera, att denna talerätt borde vara begränsad till en *mer bestämd* destinatärskrets.

Lag

Enligt 5 kap. 4 § 1 st. 3 p. stiftelselagen kan talan om skadestånd väckas av den som enligt stiftelsens ändamål kan komma att få förmån av stiftelsen. Lagstiftaren har inte genom lagtextens ordalydelse på något sätt begränsat talerätten till den som ingår i en *mer bestämd* destinatärskrets eller motsvarande. Frågan har, som sagt, uppmärksammats och om det hade funnits en avsikt att begränsa bestämmelsens räckvidd hade detta självklart angivits.

Katarina Olssons tolkning av lag och förarbeten

Katarina Olsson, professor vid Lunds universitet, har kommenterat den aktuella bestämmelsen och förarbetena till bestämmelsen i sin doktorsavhandling, *Näringsdrivande stiftelser. En rättslig studie över ändamål, förmögenhet och förvaltning*, Lund 1996. Katarina Olsson uttrycker att kretsen av taleberättigade enligt 5 kap. 4 § stiftelselagen är mycket stor (se sid. 403). Enligt Katarina Olsson är det (sid. 404): "...ett stort antal personer som är taleberättigade och som lagstiftaren ansett berörs av stiftelsens ändamål och verksamhet". Enligt Katarina Olsson innebär detta (sid. 405) att det: "[i] en stiftelse med generiskt bestämda destinatärer kan det röra sig om tusentals personer, exempelvis alla födda i Malmöhus län som studerar vid Lunds universitet".

Katarina Olsson, *Näringsdrivande stiftelser. En rättslig studie över ändamål, förmögenhet och förvaltning*, Lund 1996, sid. 403-405 bifogas i bilaga 2.

TINGSRÄTTENS BESLUT

Tingsrättens beslut måste tolkas så som att det är tingsrättens inställning att presumtiva destinatärer som ingår i en *inte mer bestämd* destinatärskrets saknar talerätt gentemot en enskild styrelseledamot som orsakat en stiftelse skada medan presumtiva destinatärer som ingår i en *mer bestämd* destinatärskrets har en sådan talerätt. Genom att tingsrätten har funnit att Nobelstiftelsens destinatärskrets inte är mer bestämd saknar alla personer i Nobelstiftelsens destinatärskretsen talerätt. Det är således inte bara käranden i detta mål som saknar talerätt gentemot en enskild styrelseledamot. Även om käranden skulle ha varit Nobelkommitténs andrahandsval till Nobels fredspris saknar denne, enligt tingsrättens beslut, talerätt på grund av destinatärskretsens karaktär. Nobelstiftelsens styrelse är i så fall helt enkelt skyddad från anspråk som framställs för stiftelsens räkning från presumtiva destinatärer överhuvudtaget.

Tingsrättens resonemang är naturligtvis inte begränsat till Nobelstiftelsens aktuella destinatärskrets. För det fall motiveringen accepteras måste domstolen, vid varje tillfälle en presumtiv destinatär väcker talan gentemot en styrelseledamot först avgöra om destinatärskretsen är av mer bestämd karaktär, varvid presumtiva destinatärer har talerätt, eller av inte mer bestämd karaktär, varvid presumtiva destinatärer saknar talerätt. Det anförda väcker i sin tur frågan när en destinatärskrets är att bedöma som *mer bestämd* respektive *inte mer bestämd*?

Enligt stiftelselagen kan en destinatärskrets vara antingen *bestämd* eller *obestämd* eller en kombination av båda (det vill säga stiftelsen har två destinatärskretsar, en bestämd och en obestämd). För att en stiftelse ska anses ha en *bestämd* destinatärskrets förutsätts att stiftarens vilja i stiftelseförordnandet har kommit till ett så konkret uttryck att svaret på frågan om vem som ska få åtnjuta en förmån inte är beroende av något val av stiftelsens förvaltning eller någon annan (se Isoz, *Stiftelselagen – En kommentar*, Norstedts Gula bibliotek, 1997, sid. 30, bifogas i bilaga 3). En destinatärskrets som inte är bestämd på ovan nämnda sätt är obestämd.

Om stiftelsen har en destinatärskrets som består av bestämda fysiska personer är stiftelsen inte underkastad stiftelselagen enligt 1 kap. 7 §. Reglerna om talerätt i 5 kap. 4 § är således inte avsedda för denna destinatärskrets. Reglerna om talerätt är uppenbarligen inte heller avsedda att endast slå fast att en bestämd krets organisationer har talerätt. Härav följer att avsikten med reglerna om talerätt är att klart slå fast att en obestämd krets destinatärer har talerätt. Detta kan exemplifieras. Om tillhörighet till viss släkt är ett, men inte det enda, kravet för att få förmån av stiftelsen är destinatärskretsen obestämd. Likaså är destinatärskretsen obestämd om den krets som ska få förmån av stiftelsen exempelvis är pianoelever vid Kungliga Musikhögskolan. Det torde vara uppenbart att det är lagstiftarens vilja att pianoeleverna, i detta fall, har talerätt gentemot styrelsen i en stiftelse om styrelsen beslutar att till exempel ge en trumpetare förmån av stiftelsen istället för någon av pianisterna.

Eftersom att en destinatärskrets som är *inte mer bestämd* saknar talerätt, enligt tingsrättens resonemang, medan en *obestämd* krets destinatärer har talerätt enligt 5 kap. 4 § stiftelselagen följer att det inte kan föreligga identitet mellan begreppen. Att destinatärskretsen är obestämd är alltså inte detsamma som att destinatärskretsen är *inte mer bestämd*. Tingsrätten lämnar ingen annan ledning i beslutet avseende begreppets innebörd eller vilket stöd tingsrätten har för sin rättstillämpning. Tingsrättens rättsillämpning kan inte förstås på annat sätt än att tingsrätten i och med beslutet försöker skapa för stiftelselagens räkning ett helt nytt rekvisit av synnerligen oklar innebörd.

Skäl för prövningstillstånd på grund av tingsrättens rättstillämpning

Tingsrätten har försökt skapa ett för stiftelselagen helt nytt rekvisit genom lagtolkning utan stöd av varken förarbete, praxis eller doktrin. Skäl för prövningstillstånd föreligger härvid då det dels finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till samt då det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt.

Käranden gör gällande att tingsrättens rättstillämpning är felaktig och direkt stridande mot lagtextens lydelse och syftet med lagen. Destinatärskretsens karaktär är oväsentlig för frågan om talerätt. Det domstolen har att bedöma med avseende på frågan om talerätt är om de specifika kärandena tillhör den aktuella destinatärskretsen eller inte, det vill säga om de specifika käranden efter en objektiv prövning av det av Alfred Nobel bestämda destinatärsrekvisitet kan komma att få förmån av stiftelsen. Om rätten finner att samtliga eller någon av kärande ligger inom ramen för detta rekvisit har de eller denne talerätt.

Avslutningsvis ska påpekas att den omständigheten att fredspriset i andra hand skulle ha tillfallit någon av kärande, eller att någon har eller borde ha nominerats för priset, är utan betydelse då detta mer är ett uttryck för en subjektiv än en objektiv tolkning av det av Alfred Nobel bestämda rekvisitet.

TINGSRÄTTENS HANDLÄGGNING

Tingsrätten har avvisat kändans talan ex officio, utan att dessförinnan ha berett kändan möjlighet att yttra sig. En omedelbar avvisning är endast aktuell när rätten, på den tillgängliga utredningen, säkert kan konstatera förekomsten av ett rättegångshinder (se Fitger m.fl., *Rättegångsbalken, Kommentaren till 34 kap 1 §*, Zeteo, oktober 2015). En avvisning kan endast ske direkt, utan att kändan får tillfälle att yttra sig i frågan, i de fall där det klart framgår av stämmningsansökan att ett rättegångshinder föreligger (se Thornefors, *Rättegångsbalken, Kommentaren till 34 kap. 1 §*, Lexino, juli 2014).

Tingsrätten har formulerat sitt beslut så som att frågan om talerätt uteslutande är en fråga om tolkning av bestämmelsen i 5 kap. 4 § stiftelselagen. Detta utgör emellertid bara första ledet i bedömningen. Även om man accepterar tingsrättens rättstillämpning och härvid anser att destinatärer i en inte mer bestämd destinatärskrets saknar talerätt kvarstår frågan i förevarande fall om kretsen av de som kan komma att få förmån av Nobels fredspris är att anse som mer bestämd eller inte mer bestämd. Frågan avseende karaktären på den aktuella destinatärskretsen är inte en fråga om tolkning av lagen utan en bedömning av ett sakförhållande.

Vad gäller den aktuella destinatärskretsens omfattning ska framhållas att det i realiteten är ett begränsat antal personer och organisationer som verkar för freden på ett sådant sätt att personerna respektive organisationerna uppfyller Nobels kriterier för att kunna erhålla fredspriset. Käromålet i sak gäller också frågan om Nobelstiftelsen orsakats skada just på grund av att Nobelkommittéen tolkar ändamålskriterierna för extensivt och följaktligen om styrelsen accepterat att fredspriset utdelats till en organisation som inte tillhör den av Alfred Nobel bestämda destinatärskretsen. Kändan avser visa i målet att Nobels fredspris, på grund av att styrelsen accepterat att priset har utdelats till personer och organisationer som successivt befunnit sig allt längre från fredsprisets destinatärskrets, har kommit att bli ett pris som utdelas för att främja alla typer av goda gärningar, människor och organisationer. Dessa goda gärningar, människor och organisationer förtjänar naturligtvis att stödjas och uppmuntras ekonomiskt, genom erkännande och på andra sätt. Alfred Nobels syfte med Nobelpriset var emellertid inte att främja allmänt goda gärningar utan att främja "fred" och "fredsförfäktare". Nobel Peace Prize Watch har exempelvis på ett enkelt och överskådligt sätt illustrerat varför endast ett fåtal av de 376 nominerade för år 2016 uppfyller kraven för att ingå i den av Alfred Nobel bestämda destinatärskrets (se <http://www.nobelwill.org/index.html?tab=7#list>). Kärande kommer i aktuellt mål att presentera ett gediget material som, efter en heltäckande analys, otvetydigt kommer att visa att EU inte ingår i fredsprisets destinatärskrets. Genom att priset utdelats till en organisation som inte ingår i destinatärskretsen har Nobelstiftelsen lidit skada. Nobelstiftelsens styrelseledamöter har agerat uppsåtligt eller av oaktsamhet varför styrelseledamöterna är skyldiga att ersätta skadan.

Skäl för prövningstillstånd på grund av rättegångsfel

Tingsrättens uppfattning, att det inte går att tala om att någon viss person eller organisation kan komma att få förmån av fredspriset, är inte en slutsats som rätten ex officio kunde ta ställning till utan att bereda kändan tillfälle att yttra sig. Omfattningen och karaktären av destinatärskretsen är i allra högsta grad en tvistefråga. Att tingsrätten inte beredde kändan en möjlighet att yttra sig samt inkomma med bevisning avseende destinatärskretsens karaktär utgör rättegångsfel. Skäl för prövningstillstånd föreligger således på grund av synnerliga skäl.

UTFÄRDANDE AV STÄMNING

Omfattningen och karaktären av fredsprisets destinatärskrets utgör själva grunden i käromålet, och är således en del av den materiella prövningen. Alfred Nobels vilja var tydlig. Det går att på förhand ha en uppfattning om vem eller vilka som fredspriset kan delas ut till. Nobelstiftelsens styrelse har accepterat att fredspriset utdelats till en organisation som står utanför den av Alfred Nobel bestämda destinatärskretsen. Kärandena själva ingår i destinatärskretsen och den ekonomiska skada som drabbat Nobelstiftelsen angår därför dem. Hovrätten ska därför upphäva tingsrättens avvisningsbeslut och återförvisa målet till tingsrätten för utfärdande av stämning.

Som ovan

Kenneth Lewis

Peter Lindahl

intressenterna själva (destinatärerna) utan genom benefik för-
mogenhetsöverföring från en tredje man, an, stifta.

För syftet med denna avhandling intresserar egentligen det
förstnämnda kriteriet. Även om det senare skola emellertid sägas
några ord.

Ad a) I själva verket är det förbundet med stora svårigheter
att uppdraga en klar gräns mellan stiftelser och samfälligheter.
Övergångsformerna äro många. Det finns, såvitt man kan se, blott
ett karakteristikon, som kan utnyttjas för sagda gränsdragning
och som visserligen ofta, ehuru på ett oklart sätt, sammanföres
med de båda nyss anmärkta kännetecknen. *Ändamålet* är vid
stiftelsen bindande på ett sätt, som icke har någon verklig mot-
svarighet inom bolags- och föreningsrätten.⁴ Stiftelser utmärkas
i motsats till samfälligheter av den ovan s. 21 skildrade »ända-
målsbundenheten». Vål har även vid de senare, t.ex. vid aktiebolag,
ändamålet — varmed här förstås icke blott syftet med verksam-
hetens bedrivande utan även arten av den utövade verksam-
heten⁵ — en utomordentligt stor betydelse. Det är avgörande icke
blott för styrelsens eller annat verkställande organs behörighet
(91 § aktiebolagslagen) utan även från synpunkten av att å
bolagsstämma, det beslutande organet, en minoritet eller enstaka
intressenter icke få fördelas av majoriteten (76 §). Men om det
icke av hänsyn till en minoritet eller till enskilda aktieägare är
motiverat att ändamålet är bindande, finnes intet hinder att dis-
ponera över egendomen i strid mot samma ändamål. En under
samfällighetens bestånd verkställd disposition för enskilda ända-
mål, som godtages av samtliga delägare eller, vilket är vida vik-
tigare, som därför att den icke i viss ordning »klandras» eller
eljest angripes skall anses vara av samtliga delägare godtagen,
är sålunda giltig och tillåtlig.⁶ Likaledes står det delägarna i en
samfällighet fritt att genom ändring av samfällighetens författ-
ning (bolagsordningen, stadgarna) omgestalta det ursprungliga
ändamålet. Och någon skyldighet att i fortsättningen verka för
samfällighetens ändamål åvilar icke delägarna. Om de äro, resp.
enligt tillämpliga rättsregler skola anses vara, överens om att
upplösa samfälligheten och fördela dess tillgångar mellan de till
desamma berättigade, kan detta lagligen ske. — I motsats här-
till är vid stiftelser, bortsett från den kvasilegislative akt som
permutationen utgör, ändamålet ovillkorligen förpliktande. Var-
ken under stiftelsens bestånd eller vid dess upplösning är det,

⁴ I samma riktning Hult, Civilrättsliga spörsmål, 1939, s. 58 ff.

⁵ Jfr ovan kap. I not 27.

⁶ Häremot strider naturligen icke, att det vid en del samfälligheter, men
ingalunda vid alla, förekommer lagregler, som i tredje mans intresse för-
bjuda vissa arter av förfoganden över samfällighetens tillgångar; jfr inom
aktiebolagsrätten förfoganden i strid mot reglerna om aktiekapitalet. Se i
rättspraxis senast NJA 1951 s. 6.

ens med samtycke av alla destinatärerna, tillåtet att undandraga
stiftelse. Tillgångar, ändamål de skola tjäna (spörsmålet om
sanktionernas karaktär i fall av dylikt undandragande lämnas
i detta sammanhang därhän). Och det ändamål varom här är
fråga är det som fastställts i författningen, stiftelseurkundea,
vanligen (se dock vidare nedan under *ad b*) emanerande från en
utomstående tredje man, stiftaren. Ändamålet upprätthålles så som
han — och i viss mening därför att han — utstakat detsamma.⁷
Detta betyder naturligtvis icke, såsom ibland påstås, att det är
stiftarens intresse och ej destinatärernas, som med stiftelsens till-
godoses (i allt fall om man abstraherar från sådana fall då det
intresse, som stiftelsen skall fullfölja, är av beskaffenhet att icke
omfattas av andra än just stiftaren, jfr ovan kap. I s. 13 vid
not 15). Att denne i realiteten skulle vara det bakom stiftelsen
stående rättssubjektet är normalt en ganska orimlig föreställ-
ning. Men det betyder, att vad som skall tillgodoses är de av stif-
taren utpekade intressena, i den ordning han angivit.

Är vad nu sagts det för stiftelsen egenartade, följer därav, att
i stiftelsebegreppet icke utan vidare bör inläggas krav på från-
varo av rättsligt inflytande för destinatärerna. Det enda det kom-
mer an på är, att garantier finnas för att stiftelseegendomen
icke användes till destinatärernas enskilda fördel, stiftelseända-
målet till förfång, eller överhuvud för med detsamma oförenliga
syften. Den bästa garantin härför är visserligen, att destina-
tärerna såvitt den rättsliga maktöfningen angår utgör en
»quantité négligeable». Men vad som eftersträvas kan vinnas även
på annat sätt. Destinatärerna måste såkana rättsligt inflytande
över *stiftelseändamålet*, så att detta icke genom deras ingripande
ändras eller eluderas, men icke fördens skull nödvändigt över
handhavandet av stiftelsens angelägenheter eller eljest i alla
frågor som angå stiftelsen.

Först må framhållas, att det naturligen är med stiftelsebe-
greppet väl förenligt, att destinatärerna tillerkännes talerätt för
utfående av den dem enligt stadgarna tillkommande utdelningen

⁷ En speciell fråga i denna förbindelse är, vid stiftelser som tillkommit
genom gåva, om stiftaren själv är ovillkorligt bunden av sitt förordnande
eller om han, under sin livstid, kan utan stöd i stiftelsens författning
modifiera stiftelseändamålet. Spörsmålet torde principiellt böra besvaras
nekande. Se NJA 1946 s. 324 och 1948 s. 37. — Därest stiftaren eller en tredje
man i stiftelsens författning tillerkännts viss rätt att ändra denna, kunna
komplikationer uppkomma och garantier mot missbruk erfordras, när på
grund av stiftelsens beskaffenhet privilegiering är medgiven i skattehän-
seende (för stiftelsen eller annan). Se beträffande s.k. fria pensionsstiftelser
kungl. prop. nr 301, 1937, s. 13 f., jfr nr 93, 1950, s. 197 ff. Ävensom NJA 1948
s. 365; se ock Svensk skattedidning 1950 s. 168, 228. (Men lämnar författ-
ningen för »stiftelsen» densamma organ fria händer att omgestalta stiftelse-
ändamålet, föreligger Juridiskt icke längre en stiftelse.)

Karlqvist

eller eljest av förmåner eller utbyte ur stiftelseförmögenheten.⁸ Här rör det sig ju om egendom, som enligt stadgarna icke längre skall kvarhållas under stiftelseförvaltningen för tillgodoseende av ändamålet; med detta senare överensstämmer fastnåra, att egendomen skall övergå till de enskilda intressenterna. En annan sak är, att stadgarna kunna vara så att förstå, att frågan om utdelning etc. skall avgöras av styrelsen eller annat stiftelseorgan efter dess gottfinnande, utan att något rättsanspråk må kunna framställas av de gynnade intressenterna var för sig. Enligt härskande rättsåskådning är för övrigt en sådan tolkning mycket näraliggande, och alldeles särskilt kan förväntas att man i rättsföreläsningen har benägenhet att ganska strängt hålla på, såsom anses bestämdt; jfr det ovan i kap. I vid not 32 ff. om ändamålsbestämmelser utvecklade. — Icke heller torde ur nu nämnda synpunkt möta något hinder för att en enskild destinatar, om överhuvud med hänsyn till destinatarernas personer tillräcklig bestämdhet anses vara förhanden, å stiftelsens vägnar för talan mot styrelseledamöter, som genom att överträda stiftelselagen eller stiftelsens författning eller eljest uppsåtligt eller av vårdlöshet tillskyndat stiftelsen skada (6 § stiftelselagen) — resp. för att destinatären, om styrelsen eller någon dess ledamot gjort sig skyldig till värvard av stiftelsens angelägenheter, hos domstol påyrkar att denna, för den tid och i den omfattning omständigheterna påkalla, förordnar om annan förvaltning av stiftelsen (7 §). — En dylik talan äventyrar ju icke stiftelsens ändamål, tvärtom. Huruvida nämnda talerätt kan medgivas enskild destinatar, är dock för den gällande rättsen del icke fullt klart. Stiftelselagen ger intet uttryckligt besked. I dess 18 §, jfrd med 6 och 7 §§, säges allenast, att KB i länet äger förordna om utförande av ifrågakvarande talan, ändå att annålan av sakägare icke gjorts, ett stadgande, som på grund av 8 § 2 st. icke är tillämpligt med mindre stiftelsen enligt stiftelselagen står under myndighetens tillsyn. Emellertid åberopade departementschefen beträffande 7 § den av 1903 års förenings- och stiftelsekommitté, från vars förslag bestämmelsen härrör, anförda motiveringen, enligt vilken »sakägare» förklarades vara befogad att vid domstol föra talan om anordnande av annan förvaltning för stiftelsen (NJA II 1929 s. 281, kommittén s. 113). Motsvarande ansågs då sakörsligen

⁸ Av 1903 års förenings- och stiftelsekommitté lämnades följande svar på frågan: Huruvida och i vad mån destinatarerna var för sig eller gemensamt ägare föra talan mot stiftelsen om utförande av andel i dess avkastning, tinges bedömas efter i varje händelse föreliggande förhållanden.

gälla även beträffande rätten att vid domstol framställa skadeanspråk jämlikt 6 § stiftelselagen. Stiftelsens intressen gentemot försunliga styrelseledamöter kunna sålunda, om man får rätta sig efter denna fingervisning, iakttagas icke blott, under givna betingelser, av ett det allmänna organ utan även av varje enskild »sakägare» (»den saken kan anses angå»)⁹ Vad menas emellertid härmed? Detta spörsmål har lagstiftaren förmodligen velat hålla öppet för att bereda domstolarna erforderlig rörelsefrihet.¹⁰ Sannolikt utgick man från att de enskilda destinatarerna efter omständigheterna kunna vara sakägare. Det förefaller också mycket rimligt att principiellt godtaga en talerätt av följande art, i all synnerhet om som antytts krävet på bestämdhet beträffande destinatarernas personer klart upprätthålles. Visserligen anses som bekant vid aktiebolag en motsvarande talerätt i allmänhet icke tillkomma enskild aktieägare, väl särskilt med hänsyn till att detta skulle innebära en obehörig inblandning i den styrelsen tillerkända förvaltningsrätten. En analogi från aktiebolagsrätten torde emellertid redan på den grund vara förelagd, att en enskild destinatar vid stiftelser icke (åtminstone icke i vanliga fall, se strax här nedan) har de möjligheter, som vid ett aktiebolag stå en aktieägare till buds att genom förmedling av det beslutande organet, bolagsstämman, eller eljest i viss organiserad ordning verka för stiftelsens ställande till ansvar. I rättslitteraturen har också kommit till uttryck uppfattningen, att en enskild destinatar enligt svensk rätt är legitimerad att föra sådan talan varom nu är fråga, under förutsättning att kretsen av destinatarer är »eingermassen scharf umgrenzt». — Naturligtvis kan också stiftelsens författning direkt fastslå berörda talerättsgenheten. Vad nu anförts torde äga motsvarande tillämpning jämväl å talan, som går ut på åläggande för styrelsen att fullgöra vad densamma enligt lag och stiftelsens författning åligger (jfr 16 § stiftelselagen).

Kan det slutligen vid stiftelser förekomma, att destinatarerna, »Annorlunda för motsvarande fall enligt 29 och 30 §§ i 1937 års lag om aktiebolags pensions- och andra personalstiftelser, se motiven i NJA II 1937 s. 628.

¹⁰ Den enda upplysning man erhåller är, att enligt kommittéföreläget bland sakägarna återfinnes stiftarens arvunge (jfr 5:7 BL, 5c 37 § i 1903 års lagföreskrifter på annålan av stiftelsen, hans arvunge eller den sakens eljest kan anses angå).

U. v. Seth i »Zivilgesetze der Gegenwart», X: 1:1, 1933, s. 125. — Legimation att föra talan torde böra anses tillerkännas även sådan destinatar som först i framtiden är berättigad utbekomma något av stiftelsen; jfr här

Katharina Olsson (2)

Skyddet av stiftelsens ändamål

de fått, antingen på grund av förordnandet eller genom styrelsens försorg och ansvarsfrågan bedöms utifrån allmänna skadeståndsregler för uppdragstagare och ställföreträdare i allmänhet.⁵⁹

I förarbetena diskuterades möjligheten att även låta ansvaret för vissa uppgifter falla på andra organ inom stiftelsen - "sidoordnade" organ.⁶⁰ Det ges ingen förklaring till vad ett sidoordnat organ är. Med stöd av de exempel som ges i förarbetena synes det som om med sidoordnade organ avses en person eller ett organ utanför stiftelsen som fått en uppgift i förhållande till stiftelsen, exempelvis utse styrelseledamöter eller bestämma arvode. Enligt förarbetena bör ansvaret i fråga om utseende av ledamöter och beviljande av arvode kunna överflyttas på andra, jfr 2 kap 3 § 2 st SL. Enligt motiven "... bör den nyss angivna principen om att det är styrelsen eller förvaltaren som ytterst svarar för att stiftelseförordnandet följs kunna frångås, i vart fall i den meningen att styrelsen eller förvaltaren i dylika fall inte skall svara för åtgärd som i enlighet med stiftelseförordnandet vidtas av någon annan än styrelsen eller förvaltaren". Det kommenteras inte om det med uppdraget att utse styrelseledamot eller bestämma arvode också kan följa skadeståndsskyldighet för vederbörande. Man kan tänka sig den situationen att arvodet bestäms på sådant sätt att det kränker stiftelsens ändamål. Skadestånd kan i vart fall inte utkrävas enligt 5 kap SL. Möjligen skulle man kunna kräva ansvar "enligt grunderna för 5 kap SL". Det är olyckligt att lagen reglerar ett uppdrag utan att samtidigt reglera möjligheten till sanktion.

12.6.4 Taleberättigade

I 5 kap 4 § SL stadgas vem som har rätt att väcka talan mot styrelseledamot eller revisor.⁶¹ Bestämmelserna uppges i förarbetena vara ett "lagfästade av vad som redan anses vara gällande rätt" och kretsen av taleberättigade är mycket stor.⁶²

Rätt att väcka talan för stiftelsens räkning har styrelse och förval-

⁵⁹ Det är inte lämpligt att i detta avseende snekla på aktiebolagslagens regler eftersom verkställande direktören är ett särskilt organ i aktiebolaget. Jfr Dotevall s 85 ff, Müllern s 216 och Unger s 25 f som menar att analogi från 15 kap 1 § ABL inte kan komma ifråga för den som inte är bolagsorgan.

⁶⁰ Prop 1993/94:9 s 67.

⁶¹ Något särskilt beslut att väcka talan krävs inte. Enl ABL 15 kap 5 § krävs normalt ett beslut vid bolagsstämman innebärande att talan ska väckas eller att ansvarsfrihet inte beviljas.

⁶² Prop 1993/94:9 s 173. Jfr Holmström/Reos s 37 f och Holmström vid Nordiska Juristmötet Del I s 210 f.

Skyddet av stiftelsens ändamål

tare. En ny styrelse kan alltså väcka talan mot styrelseledamöterna i en tidigare styrelse. En enskild styrelseledamot har också talerätt för stiftelsens räkning. Talerätt har vidare stiftaren eller om denne är avliden, stiftarens efterlevande make, sambo, arvinge, arvinges avkomling, universell testamentstagare, boutredningsman eller testamentsexekutor i dödsboet efter stiftaren. Talerätt har också stiftelsens destinatarer – "den som enligt stiftelsens ändamål kan komma att få förmån av stiftelsen" – samt den som stiftaren i förordnandet utpekat som taleberättigad. Av förarbetena framgår utan närmare motivering, att om någon enligt förordnandet har att pröva frågan om ansvarsfrihet för förvaltningen anses detta även innebära en rätt att föra skadeståndstalan.⁶³

Slutligen har tillsynsmyndigheten rätt att väcka talan. Tillsynsmyndigheten ska enligt 9 kap 3 § 1 st SL ingripa om det kan antas att stiftelsens förvaltning inte kan utövas i enlighet med förordnandet eller att styrelseledamot eller förvaltare missköter sitt uppdrag. Ett sådant ingripande kan utmynna i en skadeståndstalan. Tillsynsmyndigheten har däremot enligt 5 kap 4 § 2 st SL inte rätt att väcka talan för sådana stiftelser som är begränsat tillsynspliktiga med stöd av 9 kap 10 § SL.⁶⁴ Om stiftelsen gått i konkurs får konkursboet väcka talan.

Det är alltså ett stort antal personer som är taleberättigade och som lagstiftaren ansett berörs av stiftelsens ändamål och verksamhet. Vem som i andra fall, exempelvis entledigande, kan föra talan i domstol regleras av 9 kap 6 § 2 st SL med hänvisning till talerätsreglerna i 5 kap 4 § SL. Talerätt kan även följa av 22 kap 7 § ÄB.

Frågan om vem som fick föra talan för stiftelsens räkning diskuterades även före tillkomsten av SL.⁶⁵ I NJA 1966 s 3 diskuterade HD innebörden av ordet "sakägare" i 18 § TL.⁶⁶ Enligt doktrinen är innebörden av ordet "sakägare" oklar. Hessler menar att det är en "allmän rätt" för stiftaren och hans arvingar att föra talan om verkställighet av stiftelseförordnande.⁶⁷ Karlgren menar att frågan om vem som är sakägare av lagstiftaren lämnats öppen för att "bereda domstolarna erforderlig rörelsefrihet".⁶⁸ Domstolen tillämpade en analog tolkning och ansåg att stiftarens dödsbo och testamentsexekutor "jämligt grunder-

⁶³ Prop 1993/94:9 s 174.

⁶⁴ Prop 1993/94:9 s 209.

⁶⁵ Talerätsfrågan diskuterades i NJA 1966 s 149.

⁶⁶ 18 § TL: "Om utförande av talan, vartill enligt 6 § eller 7 § fog må förefinnas, äge KB förordna, ändå att anmälan av sakägare icke gjorts."

⁶⁷ Hessler s 465.

⁶⁸ Karlgren s 53.

na" för 22 kap 7 § ÅB jämfört med 7 § TL hade rätt att föra talan om utseende av ledamöter i styrelsen.⁶⁹ Det är sannolikt att en liknande diskussion kan komma att uppstå vad avser uttrycket i 5 kap 4 § 1 st 3 SL "... den som enligt stiftelsens ändamål kan komma att få förmån av stiftelsen". Av förarbetena framgår att den person som "objektivt sett omfattas av den av stiftaren bestämda destinatärskretsen" har rätt att väcka talan.⁷⁰ Det framgår inte vad detta närmare innebär. I en stiftelse med generiskt bestämda destinatärer kan det röra sig om tusentals personer, exempelvis "alla födda i Malmöhus län som studerar vid Lunds universitet".

I teorin synes reglerna i 5 kap SL ge ett omfattande skydd för stiftelsen. I praktiken kan det ändå vara svårt att få till stånd en skadeståndstalan eller talan om entledigande mot styrelsen. En synnerligen mager rättspraxis kan delvis vara en bekräftelse på detta. Styrelsen är många gånger utsedd av stiftaren och sedan självsupplerande. Ledamöter som har synpunkter på förvaltningen kan lätt entledigas och saknar därefter talerätt. Bristen på insyn i stiftelsens förvaltning gör att personer utanför stiftelsen har svårigheter att få den information som behövs för att kunna ta ställning till frågan om talan ska väckas. I avsnitt 12.4 har jag vid behandling av frågor om redovisning markerat betydelsen av att aktuella och korrekta uppgifter om stiftelsen och dess verksamhet finns tillgängliga för dem som berörs av stiftelsens verksamhet. En anledning till detta är att de som är taleberättigade också ska ha möjlighet att utöva sin "rättighet" och bidra till skyddet av stiftelsens ändamål.

12.7 Ansvarsfrihet

Det är vanligen förekommande att förordnande eller stadgar innehåller föreskrifter om att någon person, organisation eller myndighet utanför stiftelsen ska uttala sig i frågan om styrelsen kan beviljas ansvarsfrihet för förvaltningen.⁷¹ Ibland är det uppenbart att stiftaren medvetet har önskat en sådan kontrollfunktion. I andra fall förefaller det som om en bestämmelse om ansvarsfrihet fogats till förordnandet

⁶⁹ Hellner menar att man även vid benefika avtal kan analogisera från 22 kap 7 § ÅB betr fullgörande av ändamålsbestämmelse, Hellner, Speciell avtalsrätt s 240 f.

⁷⁰ Prop 1993/94:9 s 173.

⁷¹ T ex stiftaren själv, ett huvudmannaråd, kommunfullmäktige eller handelskammaren. Jag har också stött på exempel i praktiska livet där även revisorn ska beviljas ansvarsfrihet för sitt arbete.

2

det föreliggande risk för att förordnandet inte anses verkställbart (med ogiltighet som följd).

Särskilt om destinatärskretsen. Destinatärskretsen är antingen obestämd eller bestämd eller också har stiftelsen en kombination av båda (t.ex. inledningsvis en bestämd destinatärskrets och därefter en obestämd). Om en stiftelses destinatärskrets uteslutande utgörs av bestämda fysiska personer gäller SL i mycket begränsad utsträckning (jfr 7 §).

Med att destinatärskretsen är obestämd menas att det slutliga valet av den som skall få åtnjuta en förmån av stiftelsen avgörs efter en prövning som är oberoende av stiftarens vilja. Om *tillhörighet till viss släkt skulle vara ett men inte det enda kravet* för att få förmån från stiftelsen (för stiftelser med en dylik destinatärskrets bör lämpligen beteckningen »familjestiftelser» eller »släktstiftelser» kunna reserveras; jfr Hessler, s. 310 ff.) är alltså destinatärskretsen obestämd. En stiftelse anses ha en obestämd destinatärskrets t.o.m. i fall då destinatären är den person som från tid till annan är chef för en viss myndighet eller ett visst företag (P 112 f.).

För att en stiftelse skall anses ha en bestämd destinatärskrets förutsätts att stiftarens vilja i stiftelseförordnandet har kommit till ett så konkret uttryck att svaret på frågan vem som skall få åtnjuta en förmån inte är beroende av något val vare sig av stiftelsens förvaltning eller någon annan. Det tydligaste exemplet är om stiftaren i förordnandet har föreskrivit att avkastningen skall tillkomma någon eller några (parallellt eller successivt) i förordnandet namngivna, fysiska eller juridiska personer. Ett annat exempel på en destinatärskrets som är bestämd är då avkastningen eller annan förmån från stiftelsen skall tillkomma den eller de som är släkt till stiftaren i direkt nedstigande led. Till följd av det s.k. fideikommissförbudet (jfr 9 kap. 2 § ärvdabalken och lagen, 1930:106, om vissa rättshandlingar till förmån för ofödda) är dock utrymmet för förordnanden av det senast nämnda slaget mycket begränsat (jfr vidare kommentaren till 7 §).

I princip föreligger det inte något hinder mot att en avkastningsstiftelse med en obestämd destinatärskrets betalar ut ett bidrag till stiftaren, förutsatt att denne uppfyller de i förordnandet uppställda villkoren. Stiftaren kan däremot inte omfattas av en destinatärskrets som är bestämd. Det går helt enkelt inte att få till stånd en stiftelse, om det är meningen att den skall ha en bestämd destinatärskrets i vilken stiftaren ingår. I stället för en stiftelse uppstår det i ett sådant fall ett uppdragsförhållande mellan »stiftaren» och den som tagit »stiftelsens» egendom om hand (P 45 och 106).